Dicționarul limbii romîne și d. Philippide

Peste cițiva ani era să avem un dicționar științific al limbil romine,

Acest articol e scris pentru a arăta publicului romîn cauzele pentru care dicționarul limbii romîne îl vom avea mai tirziu și pentru a face—din explicarea întirzierii—cîteva constatări asupra spiritului publicului romin din vremea de față.

Pentru a face dicționarul limbii romine, se cer mai multe condiții: să cunoști perfect această limbă, s'o fi studiat în toate manifestările ei, în toate scrierile, de toate genurile, în scrierile vechi și în cele nouă, în producțiile culte și cele populare; se cere să pricepi perfect această limbă, să te fi ocupat multă vreme cu structura ei; se cere să cunoști toate limbile straine, care au luat parte, ca elemente constitutive sau adventive la formarea limbii romine, sau a căror cunoaștere te poate ajuta la priceperea acestei limbi; se cere să fii om de stiință, să ai metodul care să te călăuzească fără greș în materialul așa de vast al limbii romine; se cere să fii om de mare putere de muncă, de mare răbdare și, mai presus de toate, de mare obiectivitate, pentru a nu pune materialul limbii în slujba unor concepții aprioristice ale tale.

Se cere, adică, știință, muncă, uitare de sine.

Cunoașterea amanunțită a literaturii romine (vezi Introducere în istoria limbii și a literaturii romine de A. Philippide,
publicată incă în 1888); priceperea adincă a formelor și structurii limbii romine (vezi Gramatica și mai ales partea sintactică,
de A. Philippide); cunoașterea limbilor greacă, latină, slavonă,
franceză, italiană, spaniolă, portugheză, provensală, germană, engleză, turcă, ungară,—a tuturor limbilor necesare pentru a pricepe perfect pe a noastră; posedarea unui metod științific de
cercetare (vezi Principii de istoria limbii de A. Philippide); o
extraordinară putere de muncă, fără vacanță, fără o zi liberă,
o muncă de 10—12 ceasuri pe zi; un spirit de obiectivitate științifică: întrebuiațarea, ca material, de scrieri vechi, nouă, talentate, netalentate, din toate dialectele, literatură cultă, populară, arhaisme, provincialisme, neologisme, limbă poetică, științifleă, oratorică, gazetărească, etc.... utilizarea cuvintelor și a pro-

porției de cuvinte așa cum a reeșit din operile consultate,-toate acestea indicau pe d. Philippide ca pe singurul în stare să alcă-

tuiască această mare și utilă operă de cultură.

De opt ani lucra d. Philippide la Dictionarul limbii romîne, după însărcinarea Academiei, cînd, în Maiu 1905, a fost nevoit să refuze continuarea mai departe sub auspiciile Academiei și să continue a lucra pe socoteala sa proprie.

Ce s'a intimplat?

Dicționarul d-lui Philippide creștea-și va crește-din toată limba romînească, așa cum este ea și nu din o limbă selectată

Dar d. Philippide se angajase să ispravească dicționarul în cinci ani și nu-l isprăvise nici în opt și mai avea nevoe încă de

E adevărat. D. Philippide, care nu mai făcuse dicționare, a crezut la început că timpul dat de Academie poate să coincida cu timpul necesar cresterii dictionarului. S'a inselat.

Cu toată munca sa de uriaș-nimene nu muncește așa în tara asta!—muncă disciplinată, fără odihnă, fără nici odihna varietății (d. Philippide nu face viersuri, nici critici, nici discursuri, nímic-așa că e neobișnuit?) n'a putut să isprăvească dicționarul. Și, doară, de ce vedea că trebue vreme mai multă, de ce

se invierșuna mai mult la lucru-!

Limba aceasta romînească are o sumă de cavinte, pe care, pentru a face dicționarul, trebue să le cunoști pe toate și în toate intelesurile lor. Pentru aceasta trebue să cetești numai de cit atitea cărți cite sint necesare, pentru a intilni toate cuvintelor in toate ințelesurile (și acesta e numai un ideal, care nici într'un caz nu poate fi ajuns). Apoi trebue să scoți aceste cuvinte—cu fraza în care se găsesc și le dă înțelesul—in fișe, să aranjezi fisele după alfabet, după cuvinte, după înțelesurile cuvintului, după autori, după vechimea autorilor, apoi să faci dicționarul: să dai etimologia, definiția verbală, ințelesurile cuvintului, să ilustrezi cu exemple înțelesurile cuvintului, pentru ca cetitorul să cunoască, din dicționar, limba rominească așa cum e.

Așa crestea—și va creste—dicționarul, ceas cu ceas, zi cu zi, lună cu lună, an cu an. E ca și un product al naturii Dacă pomul creste din pămint, opera de stiință creste din creer. Dacă n'ar fi dictionar, adică lucrare stiințifică asupra unui lucru obiectiv-limba-care are cutare intindere hotarità, ci creatiune subiectivă, ca poezia lirică, tot ar fi locul să vorbim de creștere. de devenire în timp. D. Maiorescu—unul din patronii academici ai dictionarului-a aratat, făcind teoria "cercului strimt al conștiinței", că ideile vin una după alta și, chiar cind n'ar fi vorba de fapte, ci de gîndire numai, pretenția de a face într'o zi ceea ce se face într'o lună ar fi pretenția de a porunci vremii să meargă mai încet, sau mai răpede, cum voiți s'o luați... Mi-aduc aminte de un prieten, care adesea mă ruga să-l astept:

Așteaptă-mă zece minute, că am o oră la pensionatul N.

Limba romină e așa, încit dicționarul nu putea să crească dănă la isprăvire de cit în atiția ani! Limba romină e așa, încit suma fișelor cu citații s'a ridicat pănă la citeva sute de mii (revăzute și corectate, cu respectarea ortografiei și punctuației autorului, cu trimitiri, cu adnotația amănunțită a locului, etc.). Limba romină e așa, încit numărul paginilor de manuscris (de o jumătate de coală pagina) pentru cuvintele cu a, ă, b, c, și o parte din d (cit a redactat pănă în Maiu 1905 d. Philippide), s'a ridicat la 12,000,—douăsprezece mii de pagini, un teanc înnalt de 1 metru și 25 centimetri!...

Acest popor romin are, si el ca si altele, o limba bogata :

nu e meritul d-lai Philippide, dar nici vina sa....

Si adunarea acestui material (materialul s'a adunat tot, de la a pănă la z) și redactarea acestor 12,000 de pagini, s'au făcut în opt ani, cind d-lui Hasdeu, pentru adunarea fără obiectivitate—a materialului, dacă l'o fi adunat tot, și pentru redactarea literei a, ă și ceva din b (proporția: d. Philippide are dela a pănă la ac exclusiv 218 cuvinte¹), pe cind d. Hasdeu are

numai 77) i-au trebuit 12 ani!

Si, dacă în 12 ani d. Hasdeu a lucrat pe a și o părticică din b. atunci, presupunind că Etymologicum ar fi avut aceiași cantitate de cuvinte cași Dicționarul Philippide și știind că în cantitate a=b, lar c=a+b (după cum se constată din manuscrisul d-lui Philippide), atunci pentru a lucra pe a, ā, b, c și o părticică din d, adică o cantitate impătrită, d. Hasdeu ar fi avut nevoe de 48 de ani, adică un timp de sase ori mai mare de cit a avut nevoe d. Philippide. S'ar putea socoti cam la ce vristă ar fi isprăvit d. Hasdeu al său Efymologicum.... De sigur, la o vristă așa de matusalemică, că nici cînd omul va trăi cum visează Metchnicoff, nu o va putea ajunge....

Acestea sint fapte.

Dar Academia f*l soma* mereu pe d. Philippide să isprăvească. Recunoștea că muncește fără răgaz, dar îl invinuia.... că n'are o baghetă magică să poruncească cuvintelor să se așeze

singure pe hirtie, in 24 de ceasuri!

Academia voia să aibă dicționarul la o dată fixă, Academia voia să aibă un *dicționar*, oricum ar fi el, dar răpede-răpede. Pe Academie n'o interesa valoarea dicționarului (căci recunoștea marea valoare a operei și a omului care lucra), ci termenul isprăvirii:

Să-mi dai dicționarul la cutare dată!

D. Philippide răspundea cu argumente irefutabile, dar la urma urmei, Academia încheea:

 Ai dreptate, de sigur, dar să-mi dai dicţionarul la cutare dată!

Dar isprăvirea unei opere de știință nu se poate grăbi de cit prin încordarea puterii de muncă a omului de știință și prin nimica alta. Și autorul dicționarului lucra de dimineață pănă noaptea, 365 de zile pe an. Dar opera de știință crește ca un

Aceste cuvinte s'au tipărit într'o broşură de Academia romină, ca prubă.

organizm. Nu poți grăbi, dapă voe, creșterea organizmului; cel mult, îi poți îmbunătăți împrejurările în care se dezvoltă.

Atunci i s'a propus să rezumeze. I s'a dat chiar, ca exemplu pe Darwin care, în Originea speciilor, a rezumat observările sale făcute în 30 de ani. D. Philippide a observat că, pentru a rezuma, trebue să ai ce rezuma. Că trebuia ca D-sa să adune întăiu, adică să facă dicționarul, pentru ca apoi să fie rezumat. Că, tocmai, Darwin, după ce 30 de ani a adunat, a putut să rezume, căci a avut din ce rezuma. Că nu poți rezuma din ceea ce nu este încă....

Atunci i s'a propus să scurleze—să scurteze limba romlnească, să facă nu dicționarul «limbii romînești», ci dicționarul unei limbi scoasă din limba romînească. Să se mărginească la o anumită limbă și, în această anumită limbă, să se mărginească

la anumite intelesuri.

Cu alte cuvinte, să dai lumii dicționarul unei părți—și aceea mutilată—a limbii romîne și să-l întitulezi: «Dicționarul limbii romîne»—dacă nu chiar Magnum Etymologicum Romaniae...

Şi, o paranteză: chiar dacă d. Philippide ar fi primit o asemene propunere, de sigur «rușinoasă», vremea nu s'ar fi scurtat: d. Philippide, pentru a alege, din fișe, cuvintele cele bune și pentru a alege înțelesurile cele.... care? să zicem cele mai bătătoare la ochi, trebuia să cercelese toate fișele, să le judece, să le compare, adică să piardă exact același vreme,—căci scrierea exemplelor nu o făcea D-sa, deci scrierea aceasta nu-l intirzia.

Revenim.

D. Philippide n'a voit să se preteze la asemenea metod "științific"—și bine a făcut acest om de știință, a făcut un bine mai mare, de cît s'ar crede, căci a dat un mare exemplu de respect pentru știință, de cinste intelectuală—și morală.

Acuma auzim că se prezătește un Dicționar pentru... Ex-

poziție.

Am citit aceasta, dar credem că e o glumă.

E drept că d. dr. Istrati se face forte să dea gata clădirea unui oraș întreg, dar, vedeți, e mai greu cu dicționarul.
Un oraș se poate clădi, dacă voiți, și într'o săptămină. Cu mașinismul modern și cu vre-o citeva milioane de lucrători, clădești un New-York în zece zile, dar o experiență de laborator,
în care preparatul trebue să stea 15 zile la căldură, cere, vedeți, un termen mai mare decît clădirea unui oraș încăpător
pentru două milioane. Iar răsădirea, creșterea și frucțificarea
unui copăcel de nuc, cere o vreme de patru ori mai mare de
cit construirea tunelului Simplon. Uit'te, portul de la Constanța se va isprăvi, de sigur, înnainte ca copăceii de pe bulevardul cutare din Constanța să fi devenit copaci mari.

Un dictionar, eșit din adunarea în timp a unui material prelucrat, în timp, de o inteligență, are nevoe, exact, de atita timp, cit timp este necesar.... a aduna și prelucra materialul.

Se pare că, la un moment dat, Academia și-a dat samă de acest lucru și a propus d-lui Philippide să-i dea colaboratori și cărți, asa ca să poată lucra două echipe: o echipă o parte din cuvinte, altă echipă altă parte. Aceasta deja era o mare concesie din partea d-lui Philippide: nu-i vorbă, toată lucrarea trebuia să treacă, în ultimul moment, sub ochii d-lui Philippide, dar, ori-cum, dicționarul ar fi fost rezultatul a două concepții, a două moduri de a vedea lucrurile, n'ar fi avut toată unitatea unui organizu:

Dar Academia s'a răzgindit apoi. A spus că n'are bani pentru altă echipă și alte cărți. (Auziți, Academia n'are bani !). Si a cerut d-lui Philippide «să isprăvească» Dicționarul. Atunci d. Philippide a renunțat la sprijinul Academiei, s'a hotărit să facă dicționarul și fără «remunerația» Academiei, a dat Academiei materialul adunat: era dreptul ei (d. Hasdeu n'a dat nimic d-lui Philippide)—și s'a pus, împreună cu vechii săi colaboratori și alți cițiva noi, să stringă din nou materialul pentru o parte din d și restul literelor.

Aceasta va întirzia cu doi-trei ani dicționarul. De aceea am spus, la începutul articolului, că era să avem dicționarul

mai degrabă, dar că-l vom avea mai tirziu....

Si am mai spus că pricinile, pentru care d. Philippide n'a mai continuat să lucreze pe sama Academiei dicționarul, sint foarte caracteristice pentru starea de acum a culturii romîne—și pentru a scoate în relief citeva particularități ale culturii noastre s'a scris mai cu samă acest articol.

Pentru noi lucrurile spiritului încă n'au toată puterea realității. Pentru noi lucrurile abstracte încă nu sint reale. Gindirea exprimată în limbă nu se măsură cu metrul ori cu kilogra-

mul, prin urmare, pentru vulg, n'are realitate.

Gindirea rominească, întrupată în limbă, pe care d. Philippide o consemnează întăiași dată la noi, este însă, există, are o realitate. Această realitate trebue s'o primești așa cum este, s'o cunosti toată, - ori s'o lași la o parte, dacă alte considerații nu-ți îngădue să te ocupi cu ea. Să mă explic. Distanța și accidentele de teren sint o realitate pentru inginer, cu care el tratează, și inginerul, care va face o cale ferată, dacă nu va tinea în samă toată realitatea, va face un traseu, pe care va deraia primul tren. Şi nici unei Academii din lume nu-i va veni in minte să propună unui inginer..., să mai scurteze distanța, să nu ia în samă dealurile și văile și... să-i isprăvească traseul la cutare dată fixă, - desi, cum am mai spus, aici lucrul e mai usor, pentru că se poate grăbi prin înmulțirea brațelor. Fiind că lucrurile concrete cud sub simturi, se văd cu ochii și te lovești de ele, crezi îndată în realitatea lor. Si, de aceea, pe lingă alte cauze, indeletnicirile cu materia concretă sînt, la noi, cele mai serioase. E fapt că ingineria noastră e la înnălțimea celei curopene: nu te poți juca cu ceea ce e material. Materia te silește s'o tratezi ca o realitate, altmintrelea.... deraiază trenul.

Şi e fapt că stiințele spiritului la noi sint tratate încă cu totul cavalerește, ad libitum. Aici nu ne mai silește materia pe noi; o siluim noi pe ea: Tae din limbă cutare grupă de cuvinte, tae din cuvinte ințelesurile, alege o limbă romînească care se poate studia în cinci ani și—nu va deraia nici un tren!—zi că aceea e «limba romînească»!

In lucrurile cu efecte materiale vădite am devenit serioși; în celelalte, adesea, căutăm să ne înșelăm pe noi înșine, și cu o

inimă foarte ușoară...

Iar starea psihică mai generală, care explică toate acestea... și altele, din care acestea pornesc, este însușirea noastră de a fi:

«Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți».

este graba noastră de a fi la înnălțimea popoarelor din Apus, cu orice preț, chiar fără nici un.... preț. Ne trebue și nouă un dicționar—ca tuturor neamurilor.... Să-l facem răpede. Punctul capital este să-l avem.... dar cum? iată o chestiune puțin interesantă!

Lipsa aceasta de rabdare e semnul caracteristic al unei stări înnapoiate. Răbdarea este forța de inhibiție și se știe că cu cît un popor-ca și un individ-este pe o treaptă mai joasă de dezvoltare, cu atita are o fortă inhibitorie mai neînsemnată. Disciplinarea voinței e un product al culturii. Si iată ce a pătit d. Hasdeu. Nerabdator de a-si vedea scrisul tipărit, d-sa publica dictionarul - D-sa il zicea pompos Etymologicum Magnani Romaniae, caracteristic și asta-in grabă, adică cum avea ceva redactat, sub formă de fascicole. Și așa, abia apucase să publice un volum, cind pe de oparte Addenda et Corrigenda s'au și înființat, iar pe de alta a scăpat din vedere o multime de cuvinte. D. Hasdeu, în doisprezece ani, a scris numai litera a și b pănă la bărbat-și ați văzut ce proporție e între numărul cuvintelor din dictionarul d-lui Philippide și acel din Magnum al d-lui Hasdeu. - Si de cit Addenda, Corrigenda, Supplementa, Complementa, nu-i mai bine să ai răbdare pănă la urmă? Dar e greu să ai răbdare! Si ce mirare era în țară că d. Philippide nu publică «măcar ceva»! Un domn, intr'un acces de ironie, n'a declarat că ar fi fost gata să contribue cu ceva pentru publicarea măcar a unei fascicole?

In stiință sintem încă în faza, în care era literatura acum 60 de ani! Graba, superficialitatea și nerăbdarea sint semnele caracteristice ale culturii noastre stiințifice. Ași putea exprima ideea în două cuvinte: ne place să trăim ușor. să mergem pe linia rezistenței celei mai mici, care e, în totdeauna, cea mai ușoară,—făcindu-ne iluzia că sintem mai departe. Și, încă odată, numai natura inflexibilă, pe care dacă n'o stăpinești te ucide, a putut pune o piedică acestui avint cam, " oriental.

Şi, fiind că toate lucrurile trebue să vină la vremea lor, pentru a ocupa un loc în lume, D. Philippide, venit prea curind, n'avea ce căuta în cultura oficială a țării noastre,—și era fatal, absolutamente fatal, să se retragă în chilia sa de benedictin.

A, dacă d. Philippide ar fi fost insărcinat cu tăerea unui tunel! De sigur i s'ar fi lăsat exact timpul necesar pentru a-l isprăvi și nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să i-l ceară să fie gata la cutare a lunei, pentru vre-o festivitate.... jubilară!

Si tot pentru a caracteriza starea spiritului nostru, trebue

să mai insistăm încă asupra altei laturi a chestiei.

Un dicționar al limbii romine—un depositar al sufletului rominesc întrupat în cuvinte—este, de sigur, nu numai unul din cei mai însemnați factori ai culturii noastre, ci mijlocul cel mai însemnat, dintre cele intelectuale, pentru naționalizarea, pentru rominisarea acelei culturi. Dacă prin punerea literaturii populare la dispoziția păturilor culte s'a făcut ceva, prin punerea intregii limbi, cu toate comorile sufletului romin, la dispoziția acelor pături, s'ar fi făcut și mai mult.

Ei bine, în țara aceasta sint oameni care nu trăesc de cit pentru «nație», pentru «popor», pentru «romînism», care luptă urieșește pentru limba romînească. Acești oameni, care nu se poate zice că sint scumpi la vorbă, o, nu, de loc, n'au găsit nici un cuvint de spus cu ocazia renunțării d-lui Philippide de a face

dictionarul.

Marii pontifici ai romînismului nu s'au ridicat nici pentru d. Philippide, nici în contra sa. Această chestie a dicționarului, pentru cine ține atit de mult la limbă și la romînism, trebuia să fie interesantă. Luptătorii pentru romînism erau datori să vorbească, să-l învinuiască ori să-l apere pe d. Philippide.

Si n'au făcut'o. Au tăcut. Chestia nu li s'a părut importantă, pentrucă era prea serioasă pentru a-i pricepe importanța.

Un dicționar al limbii romine era o lucrare pentru rominism—și nouă ne place mai mult a pleda pentru rominism, de cit a lucra.

Ați auzit vreodată, în acești opt ani, un cuvint din partea d-lui Philippide pentru drepturile limbii romine?

Si totuși, spuneți, a lucrat cineva pentru romînism în a-

cesti opt ani din urmă de «rominism» ca d. Philippide?

Tacerea aceasta în privința celei mai însemnate opere de rominism, în această perioadă de «rominism», este încă unul din semnele caracteristice ale spiritului public din Rominia.

Grammaticus.